1 110525183003

ID 297
C2
26-10-2007

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

1.110525183004

datum in procedure: 25 MEI 2004

datum aanwijzing: 26 OKT. 2007

errata: aangepaste versie, september 2006

TOELICHTING
bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd dorpsgezicht **Wilhelminapark en Geesten**
gemeenten Oegstgeest en Leiden (Zuid-Holland)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

Foto: kasteel Endegeest, 2003

OEGSTGEEST EN LEIDEN, WILHELMINAPARK EN GEESTEN

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Wilhelminapark en Geesten te Oegstgeest en Leiden als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

1.110525183005

1.110525183006

INLEIDING

Het centrum van het dorpsgezicht Wilhelminapark en Geesten wordt gevormd door een vroeg 20e-eeuws stedelijk villapark met binnen kort tijdsbestek tot stand gekomen bebouwing in een aan chaletstijl en Jugendstil verwante trant. Verder omvat het gezicht belangrijke resten van twee voormalige buitenplaatsen, waarvan bebouwing en bos- en parkaanleg grotendeels dateren uit de 19e eeuw.

De voormalige buitenplaats Rhijngeest bezit 19e- en vroeg 20e-eeuwse gebouwde elementen en kent verder een grotendeels 19e-eeuwse park- en bosaanleg.
De vroegere buitenplaats Endegeest omvat onder meer een 17e-eeuws huis (het 'kasteel') met 19e-eeuwse gebouwde elementen en resten van de 17e-, 18e- en 19e-eeuwse bos- en tuinaanleg en een deels open weidegebied, alsmede onderdelen van een vanaf 1896 op dit terrein volgens paviljoensysteem ontwikkeld psychiatrisch ziekenhuis, met tuinaanleg.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Oorspronkelijke structuur

Oegstgeest ontstond in de vroege Middeleeuwen op een noordzuidgerichte strandwal in het mondingsgebied van de Oude Rijn. De hoogste delen van de strandwal zijn vanaf de 15e/16e eeuw afgezand, onder andere ten behoeve van stadsuitbreidingen van Leiden. Tot de interlokale hoofdwegen behoorden de op de oostflank van de strandwal lopende as Rhijngeesterstraatweg-Endegeesterstraatweg (richting het veer Haagsche Schouw) en de huidige as Geversstraat-Leidsestraatweg (richting Leiden), die zich hiervan onder een hoek van circa 45° afsplitste. De as Rhijngeesterstraatweg-Endegeesterstraatweg maakt vanouds deel uit van de doorgaande weg van Haarlem naar 's-Gravenhage.
Rond het splitsingspunt kwam al vroeg de kern Leidsche Buurt tot ontwikkeling, terwijl ten zuiden daarvan, in het wigvormige gebied tussen de wegen, een zogenaamde 'geest' lag, een akkergebied op, of op de flank van de (afgezande) strandwal. (De term 'geest' wordt overigens ook wel gebruikt voor de hogere strandwalgronden zelf.)

Het zand van de strandwal vormde sinds de ontginning een relatief hoge en droge noordzuidlopende zone te midden van inklinkende zand-op-klei-en-veen-bodems. Als gevolg van afzandingen van de strandwalgronden verdween de oude structuur van blokverkavelingen en 'kampen' van de kaart en kwam er een eenvoudig rechthoekig patroon voor in de plaats. De nieuwe kavels waren voornamelijk oostwestgericht en strekten zich uit over de volle breedte van de geest. Hier en daar ontwikkelde zich al voor 1800 ook enige bebouwing. Aan weerszijden van de geest was een wetering gegraven, waarop kavelsloten en greppels hun overtollig water loosden en die bovendien als vaarsloot voor de zandschuiten werd gebruikt. De gronden op de geest waren voor een groot deel in gebruik als akker en tuingrond en de nattere delen als weiden. Vooral de tuingronden raakten op den duur versnipperd.
Vanouds was er in dit gebied ook een korte verbinding tussen de beide grote wegen, ongeveer ter plaatse van de huidige Deutzstraat. Enkele honderden meters verder naar het zuiden was er een tweede verbinding tussen de beide hoofdwegen, die Hooge Voort werd genoemd en die vanouds de noordgrens vormde van een gebied van cultuurgronden op en nabij de zuidelijke uitloper van de strandwal. Mogelijk al voor 1800 raakten deze cultuurgronden in verval en trad er verwildering op. Rond 1850 werden er echter nog steeds enige agrarische functies aangeduid. Dit gebied, dat in de loop van de tijd overging in bos, werd op zijn beurt aan de zuidzijde in een ongeveer oostwestgerichte lijn begrensd door blokvormig verkavelde weilanden en in het oosten door een aantal bebouwde percelen langs de huidige Geversstraat.

Links en rechts van de strandwal bestond en bestaat de bodem vooral uit strandvlaktezandgronden op klei of veen, die net als de strandwalzanden relatief droog van karakter zijn. In de late Middeleeuwen werden onder meer ten westen en zuidwesten van de huidige Leidsestraatweg op deze drogere gronden leengoederen uitgegeven, waarvan de latere buitenplaatsen, zoals Rhijngeest en Endegeest, opvolgers zijn. Rhijngeest werd aan de Rijnzijde van de Rhijngeesterstraatweg op de strandwalgronden en de strandvlaktezandgronden nabij de riviervlakte van de Oude Rijn aangelegd. Endegeest kwam tot stand op het eind van de uitloper van de strandwal en in het gebied ten oosten en noordoosten daarvan, tussen de Leidsestraatweg en de Rhijngeester- en Endegeesterstraatweg.

1.110525183007

Ontwikkeling in de 19e en 20e eeuw

Van grote betekenis voor de ontwikkeling van de Leidsche Buurt te Oegstgeest en omgeving was de opening van de stoomtramverbindingen van Leiden naar Haarlem en naar Katwijk in 1881. Hiermee kon het dorp een duidelijke rol als forensengemeente gaan vervullen, terwijl het omgekeerd ook binnen de functionele invloedssfeer van Leiden kwam te liggen. Dit bracht onder meer met zich mee dat de stad er een psychiatrisch ziekenhuis heeft gevestigd. Beide functies waren gediend met een groene en vooral rustige sfeer.
De herinrichting van het gebied rond de splitsing vanaf circa 1900 had tot gevolg dat het verkavelingspatroon sterk werd gewijzigd. De als tuingrond gebruikte gronden op de geest werden bijna geheel ingericht als villagebied of met geschakelde middenstandswoningen. De ontworpen straatpatronen sloten wel enigszins aan bij de vroegere verkaveling, maar de rechte lijnen waren vervangen door lichte krommingen. Dit laatste geldt eveneens voor de lanen die samen het Wilhelminapark vormen, terwijl het oude tracé van de Hooge Voort, nu Endegeesterlaan, iets werd verlegd. Bij de aanleg van het Wilhelminapark werd naar een lommerrijke invulling van het straatplan gestreefd. Hiertoe werd een deel van de reeds aanwezige beplanting gehandhaafd, terwijl ook op ruime schaal jonge aanplant werd gepleegd. De lanen zijn aan weerszijden dicht beplant met jonge bomen, vermoedelijk de eiken die inmiddels tot volle wasdom zijn gekomen.
Het huidige plein werd ingenomen door een plantsoen met een niervormige waterpartij, enige oorspronkelijk aanwezige bomen en losstaande gevarieerde struikbeplanting. Een bestaande waterloop langs de westzijde van de Leidsestraatweg, de Zandsloot, werd aanvankelijk gehandhaafd. Enige bruggen vormden oeververbindingen, tot de sloot in 1910 werd gedempt vanwege de spoorverdubbeling en de elektrificatie van de tram. Een oude vaarsloot langs de noordkant van de Hooge Voort/Endegeesterlaan werd rond dezelfde tijd gedempt, waarna in 1918 verharding van deze weg heeft plaatsgevonden.

De buitenplaats Endegeest kwam tot ontwikkeling rond het omstreeks 1650 herbouwde kasteel Endegeest. In 1800 kwam het in handen van mr. D.C. Gevers van Endegeest. De buitenplaats werd daarop verder verfraaid en uitgebreid.

De oude cultuurgronden ten zuiden van de Hooge Voort waren enigszins verwilderd en langzamerhand kwam hier bosvegetatie tot ontwikkeling. De herinrichting van het inmiddels sterk verwilderde cultuurland tot een parkachtig bos moet in de volgende decennia zijn beslag hebben gekregen. De soortenrijkdom van de vegetatie werd door nieuwe aanplant vergroot, terwijl tevens een stelsel van slingerende paden werd aangelegd en het bos aldus een recreatieve functie ging vervullen binnen het landgoed. Van de twee rond het midden van de 19e eeuw in het bos gelegen percelen bouwland waren omstreeks het jaar 1875 vermoedelijk nog slechts de contouren herkenbaar. Het karakter van het aangrenzende en ten dele tot de buitenplaats behorende weidegebied bleef inmiddels grotendeels intact.
De loop van de Hooge Voort werd in 1874 enigszins gewijzigd; de kromming in de weg dateert waarschijnlijk uit die tijd.
In 1895 werd Endegeest aan de gemeente Leiden verkocht, die er een psychiatrisch ziekenhuis vestigde. De parkaanleg moest hierbij voor een groot deel plaatsmaken voor de bouw van paviljoens. Het bos bleef echter vrijwel intact en werd, op een enkele woning na, niet bebouwd. Enige tijd na de eeuwwisseling lijkt nog wel opwaardering van de voormalige percelen cultuurgrond in het bos te hebben plaatsgevonden, wellicht voor zelfvoorziening en als werkverschaffing voor de patiënten van het ziekenhuis. Na de Tweede Wereldoorlog verdween de laatste strip weidegrond van de kaart, maar een van de akkers bleef wel herkenbaar als gazon. Het aangrenzende weidegebied langs de zuidzijde van de Leidsestraatweg onderging tot die tijd nauwelijks veranderingen. Zowel de verkaveling als de inpassing van enige perceeltjes bos bleef intact.

De buitenplaats Rhijngeest stamt uit de 18e eeuw, maar werd vermoedelijk rond 1840 verbouwd en heringericht. Het huis lag rond 1820 te midden van grote percelen bos, maar aan de noordzijde daarvan gescheiden door een in landschapsstijl aangelegde vijver. Deze globaal oostwestgerichte waterpartij met eilandje lag ter hoogte van de huidige Endegeesterlaan. Het goed werd in landschapsstijl aangelegd, waarbij de voornaamste zichtas parallel aan de straatweg kwam te liggen. Een aantal slingerende paden omzoomde en/of doorsneed langgerekte gazons met verspreide boomgroepen aan de noordzijde van het landhuis.

In het jaar 1900 werd de buitenplaats aangekocht door de stad Leiden. Bij de aanleg van het sanatorium, kort daarna, werd het noordelijkste deel van deze padenstructuur ingekort en is tegenover het Wilhelminapark een tweede toegang tot het terrein gemaakt. Ten zuiden van het huis werd aan de zijde van de straatweg een deel van het bestaande bos met een kleine waterpartij gehandhaafd. Ten westen hiervan bleven op een nieuwe open ruimte enige oude linden behouden, die nog steeds leven.
Het uitgestrekte westelijk deel van de buitenplaats bestond rond 1820 voornamelijk uit weilanden met een boerenbedrijf en uit bos. Na circa 1840 verwilderden de weiden. Het gebied werd ontwikkeld tot een parkachtig bos, maar bleef tot op heden gescheiden van de landschappelijke tuinaanleg door een waterloop met bruggetjes.
Net als Endegeest werd Rhijngeest in 1895 verkocht aan de stad Leiden voor de vestiging van een psychiatrisch ziekenhuis. Het landhuis werd daarop ingericht voor de verpleging van 'klassepatienten'.

De vestiging van het psychiatrisch ziekenhuis Endegeest op de voormalige buitenplaatsen Endegeest en Rhijngeest door de stad Leiden in 1896, was mede te danken aan de ontsluiting door middel van de tram. De bestaande park- en bosachtige omgeving vormde naar inzichten van die tijd een ideale plaats om patiënten te huisvesten en te behandelen en gedurende de volgende tientallen jaren verrezen verscheidene paviljoens, een woning voor de geneesheer-directeur en tal van andere voorzieningen aan weerszijden van de Rhijngeesterstraatweg. Het zeer imposante sanatorium - aanvankelijk Rhijngeest geheten - werd later vernoemd naar de in 1899 aangestelde Leidse hoogleraar in de psychiatrie, prof. G. Jelgersma. De park- en bosaanleg van de buitenplaats Rhijngeest bleef in grote lijnen intact. Het zuidelijk deel van buitenplaats Endegeest werd deels ingevuld met symmetrisch rond een centrale as gelegen paviljoens en voorzieningen, die inmiddels alweer grotendeels zijn vervangen. De echter nog bestaande portiersloge met recreatieruimte stamt uit 1933 en werd ontworpen door de Dienst Gemeentewerken Leiden. Het noordelijker gelegen bos, grenzend aan de Hooge Steeg/Endegeesterlaan, bleef in hoofdzaak intact. In 1916 kwam langs de zuidzijde van deze laan aan de rand van het bos een kleine villa tot stand.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Ruimtelijke structuur

Als meest waardevolle hoofdkenmerken binnen het gezicht Wilhelminapark en Geesten gelden het straatplan en onderdelen van de bebouwing van het vroeg 20e-eeuwse Wilhelminapark en het voormalige sanatorium Rhijngeest (Jelgersmakliniek, Rhijngeesterstraatweg 13) en verder het 17e-eeuwse kasteel Endegeest met de resten van de vooral 19e-eeuwse tuin- en bosaanleg en de weidse open onderdelen van de buitenplaats, het midden 19e-eeuwse landhuis en de parkaanleg van de vroegere buitenplaats Rhijngeest.
Het Wilhelminapark is, althans voor zover het de bebouwing betreft, een bijzonder gaaf en representatief voorbeeld van een rond 1900 ontworpen en in een korte tijdspanne tot stand gekomen stedelijk villapark met voor die tijd kenmerkende, aan Jugendstil en chaletstijl herinnerende invloeden.
Het voormalige sanatorium Rhijngeest is een zeer gaaf voorbeeld van een rond de eeuwwisseling in een aan de Jugendstil en de chaletstijl verwante trant gebouwd ziekenhuispaviljoen.
De voormalige buitenplaats Rhijngeest bestaat onder andere uit een goed herkenbare in landschapsstijl aangelegde tuin met oude bomen en waterpartij en uit een landhuis met lage aanbouwen en serre.
De voormalige buitenplaats Endegeest bestaat onder meer uit een nog goed herkenbare, rijk gesorteerde bosaanleg met oude bomen en struiken en een uitgestrekt weidegebied en uit een in verschillende fasen tot stand gebracht, maar in essentie 17e-eeuws kasteel.

Het vanouds door open weide- en teellanden enerzijds, en door deels beboste uitlopers van de strandwallen anderzijds gekenmerkte landschap bleef in hoofdzaak herkenbaar. Zowel de situering en de invulling van de buitenplaatsen, als die van het Wilhelminapark doen recht aan dit oorspronkelijk zeer gevarieerde terrein. Hierdoor gaat ook het wegen- en stratenpatroon in belangrijke mate terug op oeroude verbindingen.

1.110525183008

1.110525183009

De relatie tussen de ruimtelijke structuur en de bebouwing binnen het dorpsgezicht heeft in de loop van de 20e eeuw relatief weinig wijzigingen ondergaan. De ligging van het gebied in de directe nabijheid van het oude dorpscentrum heeft amper functionele wijzigingen met zich meegebracht. De rust en het groene karakter zijn goed bewaard gebleven en zelfs relatief versterkt, dankzij de aanleg van rijksweg 4 (A44), die volledige ontlasting van de as Endegeesterstraatweg-Rhijngeesterstraatweg betekende. Doordat er met uitzondering van het plein, de uitbreiding van het raadhuis en de parkeerplaatsen nauwelijks nieuwe invullingen aan de plattegrond van het Wilhelminapark zijn gegeven en de bebouwing tot in vele details intact bleef, is de relatie tussen de structuur en de bebouwing slechts beperkt verstoord. Als voorbeeld van een vrijwel in zijn geheel rond 1900 ontworpen en ingevuld stedelijk villagebied bezit het Wilhelminapark nog steeds aanzienlijke kwaliteiten, met name dankzij de stilistische uniformiteit.

De park- en bosaanleg van Rhijngeest en Endegeest verloren weliswaar hun private recreatieve bestemming, maar behielden binnen de psychiatrische ziekenhuizen vergelijkbare functies. Na het uiteenvallen van Rhijngeest als buitenplaats, hebben enige afzonderlijke delen weer private betekenis. De oude klinkerbestrating van de vroegere doorgaande verbinding van de Rhijngeesterstraatweg en Endegeesterstraatweg en van het Wilhelminapark benadrukt het karakter van het gezicht. In dit verband is ook de continuering van de functie van de beide horecagelegenheden langs de Rhijngeesterstraatweg van betekenis. De uit omstreeks 1930 daterende garage aan de Geversstraat dankt zijn ontstaan aan het toenemend drukke autoverkeer langs deze weg.

De verkaveling en inrichting van het Wilhelminapark en de aangrenzende Rhijngeesterstraatweg zijn sterk beïnvloed door de situering ten opzichte van het plein en door de gerende rooilijnen van de lanen. Waar mogelijk werden langs de lanen gelijkvormige rechthoeken uitgezet; de ten dele diepe kavels aan de zuidzijde van het Wilhelminapark reiken alle tot de Endegeesterlaan. De meeste kopse einden van de blokken zijn op ad hoc-basis verdeeld. Deze kavels werden aanzienlijk ruimer bemeten en boden gelegenheid de bebouwing te positioneren. De driehoekige kavel waarop het gemeentehuis werd gebouwd, nam zelfs de helft van een bouwblok in beslag.

Ook langs de Deutzstraat en de Geversstraat zijn bij de inrichting van het gebied zo veel mogelijk rechthoekige bouwkavels gerooid, maar binnen het trapeziumvormige blok omsloten door de Deutzstraat, de Geversstraat, het Wilhelminapark en de Rhijngeesterstraatweg, bleven enige ruime percelen onbebouwd.
De grote landgoederen behielden ook na de herinrichting tot psychiatrische ziekenhuizen hun oude structuur, al werden op enkele punten wijzigingen in de plattegrond uitgevoerd.

Openbare ruimte en groenaanleg

Het profiel en de bestrating van de verschillende lanen dateren weliswaar niet uit de ontwikkelingsfase, maar ze zijn wel congruent in schaal en materiaalgebruik. De roodbruine baksteenklinkers van de rijweg en de grijze trottoirtegels bepalen mede het besloten wijkbeeld. Dit geldt in het bijzonder voor de Rhijngeesterstraatweg en de Endegeesterstraatweg, die tevens meerwaarde ontlenen aan een (deels dubbele) zoom van hoge eiken.
De waarde van de groeninvulling van het Wilhelminapark is gelegen in de dichte tweezijdig lineaire beplanting van de lanen met eiken, afgewisseld met een enkele beuk. De herinrichting van het plein had niet alleen tot gevolg dat de waterpartij verloren ging, maar bovendien dat een aantal oude hoge bomen het veld moest ruimen. Ook de nieuwbouw aan het gemeentehuis eiste zijn tol van de beplanting. Private beplanting van de voortuinen met hagen en struiken draagt sterk bij aan het groenkarakter van het park. De openbare groenvoorziening in de Deutzstraat blijft beperkt tot jonge aanplant.

De groenvoorziening binnen het noordelijke deel van de voormalige buitenplaats Rhijngeest ademt nog sterk de sfeer van de vorige eeuw. De plattegrond van de paden werd weliswaar enigszins aangepast en uitgebreid voor het moderne verkeer, maar het rustieke karakter van de landschapstuin bleef intact door handhaving van de hoofdstructuur en van de hoge en middelhoge beplanting. Het zuidelijk deel werd sterker aangetast, vooral door de aanleg van een aantal ziekenhuisvoorzieningen en een omvangrijk parkeerterrein.
De bosaanleg achter het landhuis en de landschapstuin maakt een verwilderde indruk, maar dankzij de waterloop is ook hier de structuur nog herkenbaar. Een deel ervan moest echter plaatsmaken voor de uitbreiding van de Jelgersmakliniek.

1.110525183010

Het bos aan de noordkant van de voormalige buitenplaats Endegeest bleef vrijwel geheel gespaard voor woning- en voorzieningenbouw ten behoeve van de psychiatrische inrichting en behield zijn karakter dan ook nagenoeg volledig. Aangenomen mag worden dat de structuur van paden en lanen in het bos in de loop van de tijd wel veranderingen heeft ondergaan, maar deze hebben de kwaliteit van de groenvoorziening nauwelijks geschaad. Het netwerk van paden heeft stroomlijning en een zekere verdichting ondergaan, maar de handhaving van hoge, middelhoge en lage beplanting en het behoud van de soortenrijkdom betekent dat het bos nog bijzondere kwaliteiten bezit.
De structuur van de oorspronkelijk vanuit het kasteel Endegeest noordwaartsgerichte tuin werd met de inrichting van het psychiatrisch ziekenhuis totaal gewijzigd. De symmetrieas van het ziekenhuis werd noordwestwaarts - haaks op de Endegeesterstraatweg - gericht, waardoor het kasteel excentrisch kwam te liggen. De historisch-ruimtelijke waarde van dit deel van de tuin is dan ook slechts beperkt.

De open weidegebieden in het zuidoosten en het westen van het beschermd dorpsgezicht houden niet alleen de herinnering aan de ligging van Oegstgeest op een door een riviervlakte en strandvlakten begrensde uitloper van een strandwal levend, maar vormen tevens een buffer tussen het snelverkeer op de A44 en de oprukkende hoge nieuwbouw binnen de aangrenzende gemeente Leiden. De hier eeuwenlang gecontinueerde agrarische functie, de herkenbaarheid van de blok- en strokenverkavelingen en vooral de zeer kenmerkende vergezichten vanaf de Leidsestraatweg, de Nachtegaallaan en de Wassenaarseweg naar de begrenzende bosranden geven het open weidegebied een belangrijke extra dimensie en waarde.

Bebouwing

Tot de belangrijkste bebouwing binnen het dorpsgezicht behoort het landhuis van de voormalige buitenplaats Rhijngeest (Endegeesterstraatweg 9), dat - net als het erachter gelegen voormalige koetshuis - is aangewezen als rijksmonument. Het hoofdvolume bezit een rechthoekige plattegrond en bestaat uit twee bouwlagen, gedekt door een flauw hellend schilddak met overstek.

De hoofdmassa is driezijdig omgeven door een lage aanbouw met dakterras; de naar de straatweg gekeerde oostkant heeft een veranda met dakterras. Achter het witgepleisterde huis is aan de zuidgevel een vijfzijdige serre met glazen dekking aangebouwd.

Het kasteel Endegeest (circa 1650) werd gebouwd op de resten van een gelijknamig, deels middeleeuws kasteel. De hoofdvorm bestond uit een rechthoekige plattegrond, die door middel van galerijen was verbonden met twee symmetrisch geplaatste hoekpaviljoens. Samen omsloten ze een rechthoekige binnenplaats, terwijl het geheel grotendeels was omgracht. Aan weerszijden van het van oorsprong vijf vensterassen brede hoofdgebouw werd via tussenvoeging van twee vensterassen een tweetal hoge, achtkantige hoektorens met koepelvormig dak en lantaarn bijgeplaatst. Nadat in de vroege 19e eeuw de galerijen waren gesloopt en empirevensters waren geplaatst, kreeg het kasteel zijn huidige uiterlijk met twee losstaande paviljoens. Een ijskelder uit circa 1845 en een obelisk uit circa 1820 zijn onderdelen van dit rijksmonumentale complex.

Het voormalige sanatorium de Jelgersmakliniek (± 1900) ligt aan de noordzijde van de parkaanleg van Rhijngeest (Rhijngeesterstraatweg 13). De voorgevel van het op een rechthoekige plattegrond in drie bouwlagen en kap opgetrokken en witgepleisterde gebouw, is naar het zuiden gericht en kijkt dus uit op het park. De voorzijde is symmetrisch opgebouwd.
De voormalige woning van de geneesheer-directeur aan de Rhijngeesterstraatweg nummer 11 werd tegelijk ontworpen en uitgevoerd met de Jelgersmakliniek en vertoont hiermee architectonische samenhang. Hierdoor geldt complexbescherming.

Het dubbele woonhuis Wilhelminapark 11/13 (± 1900) is eveneens van bijzondere betekenis en is aangewezen als rijksmonument. Het huis is prominent gesitueerd door de solitaire locatie aan de oostzijde van het plein. Het uit twee bouwlagen op een in hoofdzaak rechthoekige plattegrond bestaande pand, is symmetrisch van opzet en gedekt met een overstekend schilddak.
Het woonhuis Wilhelminapark 9 is van vergelijkbare architectuur, maar werd eenvoudiger uitgevoerd. De nummers 9 en 11/13 bezitten daarom ensemblewaarde.

1.110525183011

BEGRENZING

Het Wilhelminapark, de buitenplaatsen Rhijngeest en Endegeest en de weiden ten zuidoosten van deze laatste buitenplaats zijn binnen de begrenzing gelegen.
Aan de zuidkant wordt de grens gevormd door de noordelijke bermsloot van de Wassenaarseweg, de westelijke grens wordt gevormd door de A44 en de Rhijngeesterstraatweg. De noordelijke grens valt samen met de begrenzing van de buitenplaats Rhijngeest en loopt dan via de Deutzstraat naar de Endegeesterlaan: de noordoostelijke grens. De zuidoostelijke grens ten slotte wordt gevormd door de Nachtegaallaan.

De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/35/04-I.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Typerend zijn:
- de landschappelijke aanleg uit de 19e eeuw;
- de bewaard gebleven oorspronkelijke verkaveling;
- het kasteel Endegeest;
- vrijstaande bebouwing in het groen met gelijkwaardige gevelzijden;
- de bosaanleg;
- de open ruimten in de vorm van weiden;
- de waardevolle doorzichten en zichtlijnen;
- de villabebouwing uit de 18e, 19e en begin 20e eeuw;
- de lanen.

WAARDERING

De kern van het dorpsgezicht Wilhelminapark en Geesten in de gemeenten Oegstgeest en Leiden wordt gevormd door een belangrijk, maar niet meer geheel gaaf, rond 1900 ontworpen en in korte tijd ingevuld stedelijk villapark op een simpele, y-vormige plattegrond. De vrijstaande en onder één kap gebrachte bebouwing vertoont een hoge mate van eenheid in een aan chaletstijl en Jugendstil verwante trant. Dit laatste geldt eveneens voor het nabijgelegen vroegere sanatorium Rhijngeest en de villa van de geneesheer-directeur, die markant liggen binnen de voormalige 19e-eeuwse buitenplaats Rhijngeest. Deze buitenplaats omvat naast het landhuis en een aantal vroegere dienstgebouwen belangrijke onderdelen van de parkaanleg, waarin de oorspronkelijke structuur goed herkenbaar is. Het complex van het kasteel Endegeest is een representatief, maar niet geheel gaaf voorbeeld van een 17e-eeuws landhuis, dat tot ver in de 19e eeuw werd gewijzigd. De 19e-eeuwse bosaanleg van de voormalige buitenplaats Endegeest onderging wel wijzigingen, maar de structuur bleef in hoofdzaak intact en herkenbaar, net als het zuidelijker gelegen weidegebied. Het belang van het bos en het weidegebied betreft niet alleen de cultuur, maar ook de botanische en faunawaarden.

Het beschermd dorpsgezicht Wilhelminapark en Geesten te Oegstgeest en Leiden omvat een rond 1900 planmatig tot stand gekomen stedelijk villagebied. Hiervan zijn de historisch-ruimtelijke structuur en de bebouwing, als voorbeeld van een in aan chaletstijl en Jugendstil verwante trant gebouwde wijk, van algemeen belang, wegens bijzondere cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarden. Het gezicht omvat tevens een tweetal, deels heringerichte buitenplaatsen met 17e-, 18e-, 19e- en vroeg 20e-eeuwse elementen en structuren, die van algemeen belang zijn vanwege bijzondere cultuurhistorische, historischruimtelijke en architectuurhistorische waarden.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectuering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

1.110525183012

1.110525183013

BRONNEN

- Gemeentearchief Oegstgeest, nrs. 349, 371, 505, 506, 625, 627, 1071, 1072, 1123, 1300, 1301, 1330, 1331, 1875, 1876, 1878, 2432, 2626, 2635, 2885, 2886, 2889, 3071, 3284, 3558, 3593, 3604, 3776, 3919, 3920, 3921, 3923, 3931, 3952, 3963, 4065, 4226, 4328, 4329, 4335, 4336, 4342, 4344, 4332, 4349, 4446.

- Monumenten Inventarisatie Project (MIP). *Jongere bouwkunst en stedebouw 1800-1945; Warmond.* Den Haag 1994.

- Rijksmonumentenregister, Oegstgeest.

Literatuur

- A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden.* [13 delen + supplement]. Gorinchem 1839-1851.

- J. Dröge, *Kasteel Endegeest; een geschiedenis van het huis, de tuin en de bewoners,* Utrecht 1993.

- L. de Groot en R. van Dort, *Oegstgeest van toen,* Leiden 1990.

- J. Hoogeveen-Brink, *H.J. Jesse; architect 1860-194,* Rotterdam1997.

- B.C. Krieken, *Oegstgeest in oude ansichten, deel 1 en 2,* Zaltbommel 1982.

- E. Paar, *Stageverslag n.a.v. Voorstel tot aanwijzing van waardevolle gebouwen door de Vereniging Oud Oegstgeest* (met fotodeel). Z.p. [typoscript].

- H.W. Rübenkamp, *Het Villa-Park 'Prins Hendrik' te Oegstgeest,* Oegstgeest z.j. [circa 1920].

- C. Scheffer, *Adviezen tot plaatsing van 26 beschermingswaardige panden op de monumentenlijst van Oegstgeest. Extern rapport,* 1991.

- H. Schmal, 'Verkeer en vervoer'. In: H.M. Brokken, e.a. (red.): *150 jaar Noord-Holland en Zuid-Holland; gedenkboek bij het 150-jarig bestaan van de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland,* 's-Gravenhage 1990, p. 99-119.

- W.J. Varik, , 'Bijdragen tot de geschiedenis van Oegstgeest'. In: *Rijnland; tijdschrift voor sociale genealogie en streekgeschiedenis voor Leiden en omstreken,* jaargang 1972.

- *Oegstgeest; een studie van een woongebied in de Randstad Holland.* E.T.I.-Rapport. Rotterdam 1955.

- *Voorstel tot aanwijzing van waardevolle gebouwen c.a.,* opgesteld door de Vereniging Oud Oegstgeest. Z.p. 1987.

Kaarten

1. Oegstgeest, omstreeks 1850. Oude serie, ± 1850, kaart 30, 's-Gravenhage.

2. Bonnekaart, uitgave 1913/1914.
   - Bonnekaart nr. 402, verkend in 1874. Herzien in 1888, ged. herzien tot 1912. Uitgave 1914. Schaal: 1:25.000.
   - Bonnekaart nr. 422, verkend in 1874. Herzien in 1888, ged. herzien tot 1912. Uitgave 1913. Schaal: 1:25.000.

3. Oriëntatiekaart, RDMZ 2004

4. Waarderingskaart, RDMZ 2004.

5. Luchtfoto: Wilhelminapark en Geesten. Bron: www.vanuitdelucht.nl.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 2006

Onderzoek en tekst:
- Provincie Zuid-Holland, drs. A.F.J. Niemeijer
- RDMZ, ing. F.P. Buchner

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex
Foto omslag: RDMZ, ing. F.P. Buchner
Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

RDMZ, Zeist/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

1.110525183014

BIJLAGEN

1. Oegstgeest, omstreeks 1850.
2. Bonnekaart, uitgave 1913/1914.
3. Oriëntatiekaart.
4. Waarderingskaart.
5. Luchtfoto: Wilhelminapark en Geesten.

1.110525183015

1.110525183016

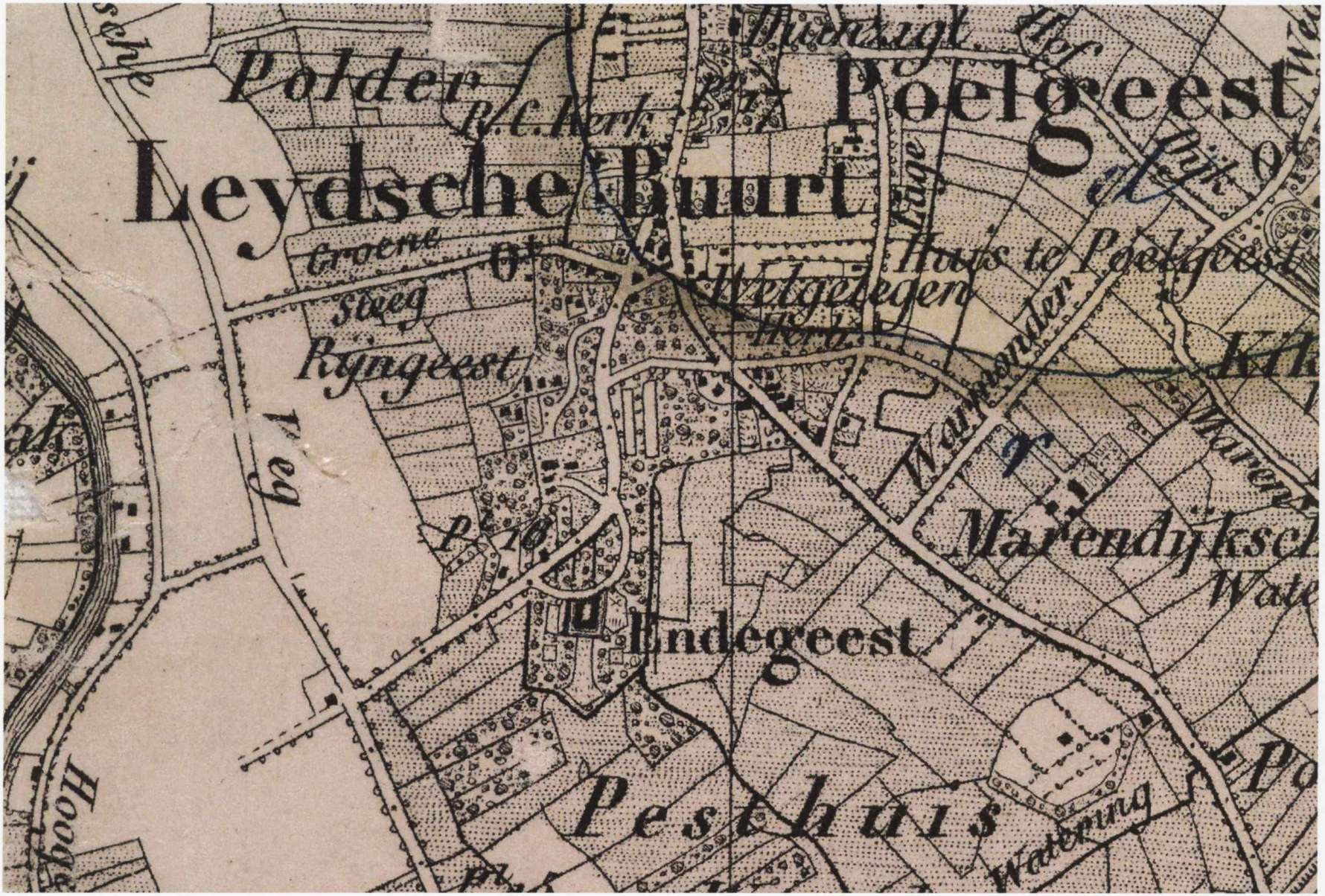

Kaart 1 *Oegstgeest, omstreeks 1850*

1.110525183017

Kaart 2 *Bonnekaart, uitgave 1913/1914*

1.110525183018

Oriëntatiekaart Wilhelminapark & Geesten

gemeente Oegstgeest

Legenda

- begrenzing beschermd dorpsgezicht
- A buitenplaats Rijngeest
- B buitenplaats Endegeest
- C voormalig sanatorium Jelgersmakliniek
- 1 Endegeesterstraatweg
- 2 Wilhelminapark
- 3 Endegeesterlaan
- 4 Geversstraat
- 5 Leidsestraatweg

0 100 200 300 400 m

RDMZ,RIV/BB
16 maart 2006

Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2003

N

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

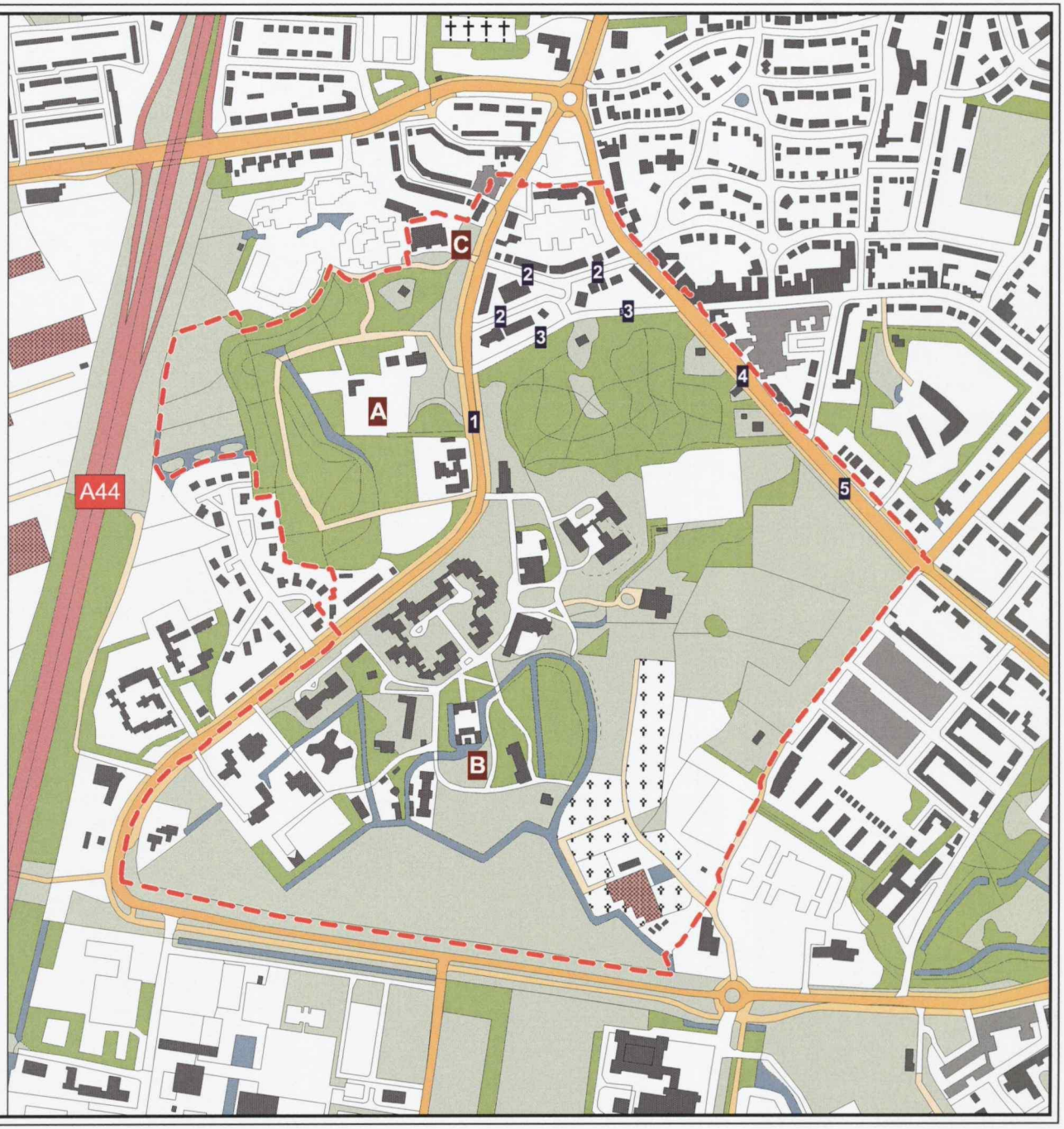

Kaart 3 *Oriëntatiekaart*

1.110525183019

Waarderingskaart Wilhelminapark & Geesten

gemeente Oegstgeest

Legenda

- begrenzing beschermd dorpsgezicht
- voormalige doorgaande weg Haarlem - Den Haag
- historisch belangrijk pad of weg
- historisch belangrijke waterloop
- laanbeplanting (aaneengesloten / onderbroken)
- bosschage
- beeldbepalende bebouwing
- historische bebouwing
- openheid

0 100 200 300 400 m

RDMZ,RIV/BB
16 maart 2006
Topografische ondergrond ©
Topografische Dienst, Emmen, 2003

N

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

Kaart 4 Waarderingskaart

1.110525183020

Kaart 5
Luchtfoto: Wilhelminapark en Geesten